

LBRIS

We know
books

MARIA
MONTESSORI

INTELIGENȚA
MÂINILOR

**Dezvoltarea copilului prin intermediul
simțurilor și al mișcării**

Ediție îngrijită de
Daniele Novara și Laura Beltrami

CUPRINS

<i>Cu Maria Montessori pentru un nou început</i> de Daniele Novara	5
Copiii învață făcând	9
Dezvoltarea eului prin intermediul simțurilor	15
Mintea absorbantă și perioadele senzoriale	26
Educația simțurilor	33
Dezvoltarea nu se poate preda	47
Mediul înconjurător și copilul	52
Rolul adulților	75
Calea mâinilor	83
Creșterea este o muncă manuală	87
Marea aventură a cititului și a scrisului	108
Bibliografie	126
Mulțumiri	127

Ofertă completă
BIBLIOTECA RAO

NONFICȚIUNE PENTRU ADULȚI

Lorna Byrne	<i>De unde vine iubirea • Îngeri în părul meu • Îngeri la vârful degetelor mele</i>
Elsa Punset	<i>Un rucsac pentru întreg universul</i>

ISTORIE

Madeleine Albright	<i>Fascismul – un avertisment</i>
Stefan Aust	<i>Complexul Baader – Meinhof</i>
Paddy Ashdown	<i>Joc de spioni</i>
Jean-Jacques Askenasy	<i>Algoritmul holocaustului</i>
Trevor Barnes	<i>Dublu exitus</i>
Neal Bascomb	<i>Ultima redută a iernii</i>
Judy Batalion	<i>Diavoli sau zeite</i>
Antony Beevor	<i>Berlin</i>
Ronen Bergman	<i>Ridică-te și ucide primul</i>
Nicholas Best	<i>Obiectiv Jablunka</i>
Dieter Breuers	<i>O istorie puțin altfel a vrăjitoarelor și a prigonirii lor</i>
Jean-Louis Bruguire	<i>Ceea ce n-am putut spune. 30 de ani de luptă împotriva terorismului</i>
John R. Bruning	<i>Indestructibil</i>
Garance Le Caisne	<i>Operațiunea Cezar</i>
Michael Cannell	<i>Incendiar</i>
Christopher Clark	<i>Somnambulii. Cum a intrat Europa în război în 1914</i>
Josh Dean	<i>Capturarea submarinului K-129</i>
Michael Dobbs	<i>Indezirabilii</i>
Mark Felton	<i>Castelul vulturilor</i>
Richard J. Evans	<i>Al Treilea Reich vol. II</i>
Peter Finn & Petra Couvée	<i>Afacerea Jivago</i>
Ken Follett	<i>Notre-Dame</i>
Matti Friedman	<i>Spioni fără țară</i>
Anne Garrels	<i>Țara lui Putin: O călătorie în Rusia reală</i>
Adrian Gilbert	<i>WAFFEN-SS: Armata lui Hitler în război</i>
David Grann	<i>Crimele din Osage County</i>
David M. Guss	<i>Cele 21 de evadări ale locotenentului</i>
Stephen Harding	<i>Alastair Cram</i>
Joel F. Harrington	<i>Ultima bătălie</i>
Roger Howard	<i>Călăul credincios</i>
Agnes Humbert	<i>Operațiunea Damocles</i>
Simon Ings	<i>Resistence. Războiul nostru</i>
	<i>Stalin și savanții</i>

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MONTESSORI, MARIA

Inteligența mâinilor : dezvoltarea copilului prin intermediul simțurilor și al mișcării / Maria Montessori ; ed. îngrij. de Daniele Novara și Laura Beltrami. - București : RAO Distribuție, 2024

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-006-958-4

I. Novara, Daniele (ed. îngrij.)

II. Beltrami, Laura (ed. îngrij.)

37

RAO Distribuție
Str. Bărgăului nr. 9-11, sector 1, București, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

MARIA MONTESSORI

L'intelligenza delle mani

La crescita del bambino attraverso i sensi e il movimento

© 2023 Mondadori Libri S.p.A., Milano

Inteligența mâinilor

Dezvoltarea copilului prin intermediul simțurilor și al mișcării

© RAO Distribuție, 2023

Pentru versiunea în limba română

Traducere din limba italiană
Elena Bănică prin LINGUA TRADOM

2024

ISBN 978-606-006-958-4

CU MARIA MONTESSORI PENTRU UN NOU ÎNCEPUT

de Daniele Novara

Povestea Mariei Montessori este una exemplară: a fost una dintre primele femei care au obținut o diplomă în medicină, întâmpinând multe dificultăți evidente într-o lume complet dominată de bărbați, s-a implicat imediat în mișcarea de emancipare a femeii și a început să profeseze într-un domeniu care, la vremea respectivă, era considerat „al copiilor retardați“, ceea ce astăzi numim domeniul „afecțiunilor mintale și psihiatrice“.

A lucrat împreună cu Giuseppe Montesano, cu care a avut o relație (ce nu s-a concretizat niciodată într-o căsătorie), din care s-a născut un băiat atunci când ea avea 28 de ani. De comun acord cu tatăl copilului și, totodată, colegul ei, cel mic a fost încredințat unei familii din Agro Pontino. Această suferință i-a marcat întreaga existență, determinând-o să-și mute centrul de interes profesional exclusiv către copii. În acest domeniu, a aplicat metodele științifice din acele vremuri: pozitivistice și foarte concrete. A recuperat materialele scrise de Édouard Séguin și Jean Itard, care se ocupaseră foarte mult de copiii așa-numiți „retardați“ la începutul secolului al XIX-lea, în plină revoluție iluministo-rousseauiană și,

pornind de la acestea, și-a redactat extraordinarele sale materiale cu ajutorul cărora a obținut rezultate excepționale tocmai în alfabizarea copiilor cu retard. Rezultatele ei i-au uluit, la începutul secolului XX, pe unii dintre membrii de vază ai burgheziei romane, unde Montessori a făcut primele experimente și care i-au permis să deschidă, în 1907, faimoasa Casă a Copiilor în cartierul San Lorenzo.

Câțiva ani mai târziu a publicat *Metoda* sa, o operă amplă și foarte bine documentată care conținea instrucțiunile, materialele și organizarea școlilor sale, care începuseră între timp să se răspândească în întreaga lume. În perioada fascistă, Mussolini a încercat să o „acapareze” pe Maria Montessori, având în vedere faima ei internațională, dar nu și-a atins scopul: metoda ei nu putea și nu poate avea nimic de-a face cu despotismul. A venit apoi momentul în care a fost nevoită să părăsească Italia. Un regim totalitar nu dorește școli în care copiii să fie respectați ca ființe gânditoare, pentru că ei ar putea deveni un pericol pentru sistem. Din același motiv, în Spania, în timpul dictaturii franchiste și în Germania lui Hitler nu au existat școli cu metoda Montessori.

Merită să amintim principiile, științifice și pedagogice, pe care se bazează revoluția Mariei Montessori: 1. Copiii reprezintă baza vieții umane, adică trasează condițiile prin care aceasta merită să fie trăită. Dacă facem lucrurile corect de mici, cel puțin în primii șase ani, se va asigura ceea ce și marii oameni de știință au numit o „bază sigură”. Montessori a intuit asta în vremuri în care atenția acordată copiilor nu era cea pe care o promovăm astăzi. 2. Libertatea: introducerea temei libertății în sistemul educațional a fost o mare noutate. Cu un secol în urmă, Rousseau o susținuse în *Émile*, dar Montessori a concretizat conceptul într-o metodă:

copiii sunt cei care aleg ce să facă, ce să nu facă și cum să se organizeze. 3. Pentru ca un copil să se dezvolte bine, e nevoie de metodă, iar ea a inventat una bazată pe construirea unui mediu în care cei mici să experimenteze și unde adulții îi susțin să experimenteze fără să o facă în locul lor și unde partea senzorială face parte din învățare.

Măinile sunt foarte importante în pedagogia montessoriană. Ele nu reprezintă doar un organ senzorial, cât mai degrabă un instrument de folosit pentru dezvoltarea cognitivă a tuturor inteligențelor celor mici. În ziua de azi, neuroștiințele confirmă că în primele luni de viață ale unui copil, utilizarea mâinilor stabilește cu lumea înconjurătoare relații neurocerebrale extrem de importante pentru dezvoltarea ulterioară. Maria Montessori a avut această intuiție într-o vreme în care marea majoritate a nou-născuților erau înfășați în pătuț, în ciuda protestelor lui Jean-Jacques Rousseau împotriva acestei practici pe care o considera o adevărată tortură. Înfășarea le bloca în primul rând mâinile care erau considerate nu numai un pericol, ci mai degrabă un inconvenient pentru cei ce trebuiau să-i îngrijească. Ce putea fi mai simplu decât să-i imobilizezi strâns mâinile într-un mod pe care întreaga pictură a Renașterii și a secolelor XVIII și XIX ni-l redau fără nicio preocupare? Maria Montessori a eliberat mâinile copiilor, pe care nu le-a mai considerat un pericol pentru ei înșiși și pentru mediul înconjurător, ci un mijloc de învățare. Prin folosirea lor, senzorialitatea capătă o dimensiune materială care construiește condițiile metodei ei bazate pe contact vizual și tactil cu materialele didactice adoptate de ea în numeroasele lor aplicații, *in primis*, faimoasele *litere lăcuite*. Montessori a intuit ceea ce astăzi cunoaștem, fără să mai trebuiască să apelăm la geniala ei anticipație, și anume faptul că învățarea este întâi de toate motorul și nu

este niciodată o chestiune pur abstractă și mentală. Acest lucru se întâmplă atunci când copiii trăiesc acțiuni concrete, mișcări, contacte, experiențe materiale. O anumită academie pedagogică a acuzat-o pe Maria Montessori că propunea doar „joculețe“. Din păcate, metodele folosite pentru a o denigra și a o determina să rămână departe de țara ei au fost dintre cele mai rafinate, încrâncenate și crude.

În ziua de azi, la mai bine de șaptezeci de ani de la moartea sa, Maria Montessori re trăiește, atât la nivel național, cât și internațional, în conștientizarea faptului că cei mici, chiar dacă trăiesc într-o lume extrem de schimbată și hipertehnologizată, rămân mereu aceiași, cu aceleași nevoi: să se cațare într-un copac, să urmărească conturul unui număr pe un material gata tipărit, să-și folosească mâinile pentru a se construi pe ei înșiși.

Să ne întoarcem pe urmele celui mai mare pedagog al vremurilor moderne nu înseamnă să facem o călătorie în trecut. Din contră, înseamnă să construim un nou început în care cuvintele ei pot fi folosite pentru a menține promisiunea pe care fiecare generație o face celei următoare:

O să vă dăm cele mai bune posibilități pentru a crește liberi, fericiți și în acord cu resursele voastre.

COPIII ÎNVAȚĂ FĂCÂND

Maria Montessori a fost un om de știință expert în perioada copilăriei. A dobândit cunoștințe prin studii aprofundate și datorită unei continue și metodice experimentări.

Între finele secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX, Montessori a studiat și a observat dezvoltarea elevilor săi și a dedus principii care au fost confirmate de studiile neuroștiințifice la mai bine de 50 de ani mai târziu!

Printre toate aspectele de care s-a ocupat, educația simțurilor și dezvoltarea prin intermediul acestora dețin un loc esențial.

Montessori a constatat că dezvoltarea mentală este legată de mișcare și depinde de aceasta. Să încercăm să înțelegem ce voia să spună înainte de a merge să citim exact cum explică ea.

Premisa studiilor recente este neuroplasticitatea creierului copilului. Ce înseamnă asta? Înseamnă că ne naștem imaturi și că, în timp, creierul nostru se dezvoltă pe parcursul creșterii și, parțial, pe tot parcursul vieții.

Nu este vorba despre o maturizare de tip cantitativ, ci despre modul în care neuronii sunt conectați între ei și cum comunică, adică despre cum sunt „cablate“ între ele diferite zone ale creierului nostru.

Cum pot fi, așadar, îmbunătățite aceste conexiuni? Prin intermediul stimulilor din mediul înconjurător și prin intermediul experiențelor senzoriale și motorii, exact așa cum susținea Montessori! Imaturitatea copiilor este așadar și un avantaj, pentru că interacțiunea cu mediul înconjurător contribuie la formarea și rafinarea conexiunilor. Ne naștem cu propriul bagaj genetic, dar mediul în care creștem poate face clar diferența. Mediul și experiența sunt, prin urmare, doi mari maestri și în cele ce urmează vom avea ocazia să citim și să discutăm mai mult despre acest subiect. Este în mod cert discriminant modul în care noi, cei mari, îi însoțim pe copii, ce le permitem, ce le oferim, ce le negăm, într-un mix calculat între posibilități și nevoi. Montessori spune că un copil trebuie ajutat nu pentru că este slab, ci pentru a-și putea suporta marile energii creative pe care le are.

Montessori înțelesese așadar că există un potențial enorm în creierul copiilor și că acest potențial se dezvoltă prin intermediul experienței, dar e mai mult de atât...

Experții în neuroștiințe au studiat modul în care activitățile senzoriale și motorii reprezintă cărămizile fundației pe care se dezvoltă diferitele funcții cognitive. Funcțiile motorii nu sunt mai puțin importante decât cele cognitive, așa cum am putea fi îndemnați să credem; am putea fi tentați să ne gândim că cititul este o activitate cu mult mai stimulată din punct de vedere intelectual decât alergatul după o minge. Din contră: corpul și mișcărilor se află la baza unor comportamente abstracte precum limbajul. În ce fel?

Corpul nostru este legătura noastră cu lumea: chiar și un nou-născut experimentează asta. Este luat în brațe, schimbat, mângâiat, alăptat, adormit. Aceste gesturi și emoțiile legate de ele devin o formă de învățare. Nou-născutul percepe că aceste acțiuni urmează o schemă comună: se bazează pe pași succesivi, sunt legate între ele,

consecutive. Crescând, copilul începe să facă mișcări brute: întoarce capul, mișcă brațele, imită expresiile de pe chipul mamei. Acestea devin schemele motorii și memoria musculară pe care se vor dezvolta tiparele de învățare lingvistică. Copilul învață să vorbească mai întâi deschizând și închizând gura, apoi emițând sunete, făcând legătura între sunet și apariția mamei și apoi prin intenția de a emite un sunet pentru a-și chema mama. Înlănțuiri de mișcări care sunt memorate prin repetiție și care capătă intenție și semnificație.

Putem spune așadar că maturizarea zonelor ce țin de latura motorie se întâmplă înaintea celorlalte și cablarea ariilor motorii și senzoriale este determinantă pentru întreaga dezvoltare.

Dacă aceste prime conexiuni nu sunt solide, întreaga rețea de conexiuni va avea de suferit. Să le dăm copiilor timp să facă lucrurile în ritmul lor. Dacă un micuț începe să meargă, să se miște pentru prima dată în spațiu, trebuie să-și coordoneze gesturile, să aprecieze distanțele, să facă legătura între vedere și mișcare, iar asta e deja o muncă grea. Nu trebuie să-l punem să bată și din palme, să-i zâmbească mătușii care vrea să-l filmeze și să intoneze melodia care se aude pe fundal.

Observând și acționând, copilul își însușește învățăminte concrete care se vor transforma în concepte abstracte. Noi trebuie să-i dăm posibilitatea de a face asta. Acest lucru este esențial pentru Montessori. Ea știe bine că cei mici învață făcând și ne relatează cum o mișcare ajută la dezvoltare, care se exprimă printr-o altă mișcare. Montessori spune că pentru a face o muncă mentală nu trebuie neapărat să stai jos, că poți învăța observând și făcând, cu mâinile, cu trupul: că o mie are o greutate specifică prin numărul de perle din care este alcătuit, că micile tuburi din lemn se încastrează în blocul care le acceptă doar într-o ordine anume, în găuri care au mărimi diferite și tot așa.

În plus, în școlile Montessori, copiii învață privind și antrenându-și toate simțurile. Urmăresc prezentarea unui material de către profesor: observă, privesc ce se întâmplă, memorează gesturile necesare pentru a folosi acel obiect didactic. Deși lucrează adesea individual, trăiesc într-o comunitate în care pot privi ce face colegul, dacă sunt curioși de ceva ce nu cunosc. Elevii fac practică, învață prin încercări și greșeli.

Toate aceste elemente și-au găsit confirmarea într-o descoperire ce s-a petrecut la mai bine de treizeci de ani de la moartea ei. Între anii '80 și '90, un grup de cercetători coordonat de Giacomo Rizzolatti, de la Departamentul de Neuroștiințe al Universității din Parma, a descoperit că în creierul nostru există niște neuroni numiți „în oglindă”. Sunt neuroni care reflectă, din punct de vedere nervos, o mișcare fără însă a o realiza, ci îi organizează și îi pregătesc schema motorie. Cu alte cuvinte, acești neuroni se activează nu numai atunci când facem o anumită mișcare, ci și dacă ne aflăm în fața cuiva care o execută. Incredibil! Studiile ne arată așadar că imitarea și observarea cuiva care execută o acțiune ne ajută să o interiorizăm, că există un mod de învățare prin imitație. Poate că nu e suficient să privești ca să știi să faci, dar este cu siguranță o pregătire importantă.

O altă intuiție genială a savantei noastre este că un copil care are mai puțină activitate senzorială își dezvoltă mintea mai puțin. Așa susține ea și discută despre mintea care absoarbe. Ea spune limpede ceea ce am enunțat mai devreme: experiențele formează mintea copilului. Pe vremea lui Gentile, când școala însemna teorie și „munca” era secundară, când se învăța stând în bancă folosindu-se de cărți și de explicații directe, Montessori a pus pariu pe mâini, pe a face pentru a învăța, pe un copil care se mișcă în spațiu și datorită acestei mișcări deprinde noi informații. Mediul înconjurător îi oferă creierului informații și stimuli care nu numai că duc la noi lucruri învățate, ci îl și modelează!

Montessori vorbește și despre perioade senzoriale, perioade ale creșterii, în care copilul este în mod natural interesat de un anumit domeniu de cunoaștere, de parcă ar avea o sensibilitate anume pentru un lucru în detrimentul altuia: mersul, vorbitul, obiectele mici... E suficient să te gândești la un copil care tocmai a început să vorbească și care nu se mai oprește, sau la un micuț care tocmai a început să meargă și nu mai vrea să facă decât asta: parcurge metri întregi, e interesat de trepte, testează marginile trotuarului pentru a experimenta diferența de nivel și a-și găsi echilibrul. Tocmai prin intermediul acestei experiențe, ne spun neuroștiințele, creierul își perfecționează structurile, cablarea despre care vorbeam mai înainte este condusă de experiența senzorială către o eficiență maximă și de aceea mediul în care crește un copil și experiențele pe care le poate avea în interiorul lui sunt atât de importante! Perioadele senzoriale sunt niște ferestre, pe care experții în neuroștiințe le numesc și perioade critice, pentru că sunt o ocazie determinată în timp, au un început și un sfârșit. Cunoașterea ar putea fi atinsă și după aceste perioade (am menționat plasticitatea creierului), dar cu mai puțină naturalețe și angajând mai puțin interesul copilului.

Montessori vorbește tocmai despre o educație care „ajută dezvoltarea naturală a copilului” și pentru cei mici asta înseamnă să-și educe simțurile. Ea vorbește despre educarea simțurilor ca fiind baza pentru învățare: nu poți înțelege o idee fără a relaționa cu lumea, fără să te folosești de mediul înconjurător.

Montessori povestește despre un micuț care colorase cu roșu trunchiul unui copac. Învățătoarea nu-l corectase, dar avusese șansa să facă propriile observații referitoare la culori și copaci. Încet-încet, și-a revizuit desenul. „Nu creezi un observator spunându-i să observe, ci dându-i mijloacele pentru a observa.”

Așadar, marea lecție pe care ne-o oferă Montessori este că învățăm făcând, că și conceptele abstracte se dezvoltă pe o bază